

УДК 027:001.891(477)(091)

DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.70.23>

**НАУКОВО-ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТУ РОЗВЕДЕННЯ І ГЕНЕТИКИ ТВАРИН ІМЕНІ М.В. ЗУБЦЯ НААН:
ШЛЯХ У 50 РОКІВ**

В. І. ФАСОЛЯ, Н. М. КУЗЕБНА, С. І. КОВТУН

Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН (Чубинське, Україна)

<https://orcid.org/0009-0001-8275-365x> – В. І. Фасоля

<https://orcid.org/0009-0001-8275-365X> – Н. М. Кузєбна

<https://orcid.org/0000-0002-5492-882X> – С. І. Ковтун

lib.irgt@i.ua

Висвітлено історію становлення та діяльності Науково-технічної бібліотеки Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, а саме збереження та збагачення інформаційних ресурсів бібліотеки, якісне забезпечення інформаційних потреб користувачів, упровадження новітніх інформаційних технологій, науково-аналітичне та бібліографічне опрацювання інформації, створення власних електронних ресурсів.

Ключові слова: науково-технічна бібліотека, Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, інформаційне забезпечення науки, історія бібліотеки, наукові ресурси, зоотехнія, генетика тварин, наукова спадщина

THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL LIBRARY OF THE M.V. ZUBETS INSTITUTE OF ANIMAL BREEDING AND GENETICS OF NAAS: A 50-YEAR JOURNEY

V. I. Fasolya, N. M. Kuzebna, S. I. Kovtun

Institute of Animal Breeding and Genetics nd. a. M.V. Zubets of NAAS (Chubynske, Ukraine)

The article highlights the history of the establishment and development of the Scientific and Technical Library of the M.V. Zubets Institute of Animal Breeding and Genetics of NAAS. The focus is placed on the preservation and enhancement of the library's information resources, the quality provision of users' information needs, the implementation of modern information technologies, scientific, analytical, and bibliographic processing of information, as well as the creation of the library's own electronic resources.

Keywords: scientific and technical library, Institute of Animal Breeding and Genetics, information support of science, library history, scientific resources, animal science, animal genetics, scientific heritage

Вступ. У вересні 2025 року Науково-технічна бібліотека Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН відзначає свій 50-річний ювілей. Її історія тісно пов'язана з етапами становлення, розвитку та наукового зростання Інституту, є невід'ємною частиною науково-дослідної, освітньої та інноваційної діяльності установи. Так відповідно до постанов Державного Комітету Ради Міністрів СРСР з науки і техніки № 429 від 8 квітня 1975 р. та Ради Міністрів УРСР № 21 від 10 вересня 1975 р. на базі Київської дослідної станції тваринництва «Терезине» та Центральної дослідної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин було організовано Український науково-дослідний інститут розведення і штучного осіменіння великої рогатої худоби, який наразі носить назву Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН. Спочатку він знаходився в м. Бровари, а з 1982 року його місцезнаходженням стало село Чубинське Бориспільського району на Київщині.

Бібліотеку було створено одночасно з Інститутом і вона стала інформаційною платформою для забезпечення наукових досліджень у галузі розведення, селекції, генетики, біотехнології та збереження біорізноманіття сільськогосподарських тварин. Формування фондів бібліотеки розпочалося у 1975 році на основі книжкових зібрань Центральної дослідної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин (м. Бровари), фонд якої на той момент становив 26504 одиниці зберігання. У 1984–1985 роках до бібліотеки Інституту було передано фонди Київської дослідної станції тваринництва (сmt. Терезине), що значно розширило тематичне наповнення й обсяг ресурсів. У результаті загальний книжковий фонд науково-технічної бібліотеки склав 57968 одиниць зберігання. У період 1975–1990 рр. щороку обслуговувалося близько 300 користувачів із книговидачею біля 25000 одиниць (Burkat & Boroday, 2008a).

Метою цього дослідження є охарактеризувати складники формування Науково-технічної бібліотеки Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН; узагальнити найбільш вагомий її напрацювання колективом бібліотеки; вказати на вагомий внесок бібліотеки в ефективне забезпечення науково-дослідної, освітньої та інноваційної діяльності установи.

Матеріали та методи дослідження ґрунтуються на загальнонаукових методах (аналізу, синтезу, типологізації), а також історичних підходах, таких як історико-порівняльний і предметно-хронологічний.

Результати дослідження. Протягом п'яти десятиліть бібліотека пройшла складний, але результативний шлях розвитку від традиційного зібрання літератури до сучасного інформаційного відділу з електронними базами даних, бібліографічними ресурсами, електронним каталогом та віддаленим доступом до інформаційних послуг. Завдяки запровадженню інформаційних технологій бібліотека стала ключовим елементом науково-інформаційної інфраструктури Інституту, зберігаючи та популяризуючи наукову спадщину, підтримуючи нові напрями досліджень та сприяючи підготовці наукових кадрів.

Своїм 50-річним ювілеєм бібліотека не лише підсумовує здобутки минулого, а й демонструє готовність до викликів майбутнього – через збереження і розвиток галузевих інформаційних ресурсів, цифровізацію фондів та підтримку відкритої науки в аграрній сфері.

У різні роки бібліотекою керували віддані бібліотечній справі такі працівники, як: Вельможна Е. В. (1975–1990), Соломчак С. М. (1990–1993), Зайцева Н. В. (1993–1997), Фасоля В. І. (1997– по теперішній час). Серед фахівців високої кваліфікації варто відзначити: Рогальська Л. В., Випряжкіна В. О., Кулаєва Н. В., Стретович Н. Р., Турянця А. М., Бородай І. С., Сирова Н. А., Рясенко І. В., Ревнюк Ю. М., Липова Ю. Д., Кузєбна Н. М.

У структурі бібліотеки абонемент, читальний зал, книгосховище. Завдяки активному комплектуванню фонд досяг понад 65000 примірників. Основними джерелами були обласний бібліотечний колектор, книгарні Києва, внутрішні видання інституту, книгообмін з профільними установами та передплата фахових журналів (близько 85 назв на рік). За своїм змістом фонд бібліотеки універсальний, найбільш повно представлено сільськогосподарську тематику.

Аналіз надходжень до бібліотечного фонду за період 1975–2024 рр. свідчить про значну зміну обсягів комплектування фонду в різні роки (табл.).

У 1975–1990-х роках книжковий фонд інтенсивно поповнювався літературою суспільно-політичного спрямування, зокрема партійними документами та публікаціями політичних діячів. У подальші роки було проведено роботу з вилучення дублетної, непрофільної та морально застарілої літератури, що не відповідала сучасним вимогам користувачів і завданням бібліотеки.

У кінці 90-х років у зв'язку зі складною економічною ситуацією та зменшенням фінансування установи темпи комплектування бібліотечних фондів уповільнилися. Зменшилося виділення коштів на придбання літератури, передплату періодичних видань. Нові надходження до фонду здійснюються переважно за рахунок дарунків від авторів, обміну між нау-

ковими установами, передплати періодичних видань та власних публікацій Інституту. У 1995–2015-х роках бібліотека підтримувала активну співпрацю з понад 20 науковими установами системи НААН, закладами вищої освіти України та інших країн. Щорічно з цих джерел надходило приблизно 100 нових документів.

Аналіз надходжень до бібліотечного фонду за період 1975–2024 рр.

Період	Кількість надходжень (примірників)	Характеристика періоду
1975–1979	8453	Стабільне фінансування та планове комплектування
1980–1985	10844	Піковий період поповнення фонду
1986–1990	6734	Початок скорочення бюджету на бібліотеку
1991–1995	5184	Зниження через економічну кризу початку 90-х
1996–2000	1747	Найнижчий рівень надходжень за період
2001–2005	2235	Незначне зростання
2006–2010	2645	Подальше незначне зростання
2011–2015	1667	Помітне скорочення
2016–2020	1011	Ще більше зменшення
2020–2024	432	Найнижчий показник за весь період, що зумовлено як загальною цифровізацією інформаційних ресурсів, так і обмеженням фінансуванням через соціально-економічні обставини

Формування бібліотечного фонду є складним і багатогранним процесом, який вимагає системного підходу до таких ключових аспектів, як комплектування, збереження та ефективного використання ресурсів. Нині фонд Науково-технічної бібліотеки Інституту налічує 56450 одиниць зберігання. Фонд містить вітчизняні та зарубіжні монографії, що охоплюють широкий спектр наукових та прикладних напрямків, таких як тваринництво, біологія, генетика, біотехнологія, економіка. Крім того, у фонді зберігаються загальні та галузеві довідники, навчальні посібники і підручники, а також спеціалізовані видання, серед яких Державні книги племінних тварин, Каталоги бугаїв м'ясних і молочно-м'ясних порід, наукові журнали та інші важливі ресурси для розвитку науки і практики.

Із 1994 року у бібліотеці формується спеціалізований фонд дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді Інституту, що нараховує 234 дисертації та 2854 автореферати. Також зберігаються звіти про науково-дослідну роботу Інституту, починаючи з 1975 року.

У бібліотеці сформовано фонд рідкісних та цінних видань (565 примірників), який включає літературу 1872–1935 років із питань сільського господарства, біології, ветеринарії, економіки, статистики, зокрема «Чтенія Н. В. Верещагина въ императорскомъ сельскохозяиственномъ музеѣ по вопросамъ о молочныхъ скотоводствѣ и хозяйствѣ» (1886), «Сочиненія» Ч. Дарвіна (перекл. з англ., 1896, т. 1, ч. 1, 2), «Энциклопедическій словарь» Ф. Брокгауза та І. Ефрона (С.-Петербургъ, 1890–1904). У 2012 році співробітниками було підготовлено науково-допоміжний бібліографічний показник «Каталог книжкових видань із фондів бібліотеки Інституту розведення і генетики тварин НААН (1872–1935 рр.)».

Діє також обмінний фонд, що складає 558 примірників. Протягом року до нього надходить близько 85 документів. Цей фонд використовується для книгообміну, обов'язкової розсилки та поповнюється як за рахунок дублетних примірників, так і завдяки власним виданням Інституту. Частина обмінного фонду представлена на сайті Інституту у розділі «Бібліотека».

Важливу роль у поповненні фондів відіграють дарунки авторів, наукових організацій та користувачів, зокрема Ю. В. Вдовиченка, С. Л. Войтенко, В. В. Дзіцюк, Ю. П. Полупана, С. Ю. Рубана, О. В. Сидоренко та інших.

Бібліотека висловлює вдячність родинам та ученим Інституту, які передали до фонду цінні книги зі своїх приватних колекцій (В. П. Буркат, І. В. Гузев, М. Я. Єфіменко, М. В. Гладій, О. М. Жукорський, Б. Є. Подоба, Д. І. Савчук, Й. З. Сірацький, П. Д. Шуст).

Фонд бібліотеки містить праці визначних українських учених-тваринників, імена яких пов'язані з діяльністю наукових центрів в Україні з проблем тваринництва – Київської дослідної станції тваринництва «Терезине» та Центральної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин, правонаступником яких є Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН: Х. І. Класена, П. Д. Пшеничного, А. К. Скороходька, фундатора інституту П. Л. Погребняка, першого директора інституту В. Ю. Недави, послідовників наукового спадку видатних учених у галузі тваринництва – М. А. Кравченка, К. Б. Свєчина, І. В. Смирнова, Ф. Ф. Ейснера, О. Ф. Квасницького, Ф. І. Осташка, зберігаються видання провідних учених; співробітників, які раніше успішно працювали або працюють в інституті – М. І. Бащенко, О. Д. Бірюкової, В. П. Бурката, С. Л. Войтенко, Ю. В. Вдовиченка, І. В. Гузева, П. П. Джус, В. В. Дзіцюк, М. Я. Єфіменка, О. М. Жукорського, С. І. Ковтун, К. В. Копилова, К. В. Копилової, А. П. Кругляка, І. П. Петренка, Ю. П. Полупана, С. Ю. Рубана, О. В. Сидоренко, Й. З. Сірацького, О. Ф. Хаврука, Г. С. Шарапи, П. І. Шарана та інших.

До інформативного сегмента фонду належать багаторічні комплекти вітчизняних та зарубіжних фахових журналів, зокрема: «Вісник аграрної науки» (від 1962 р.), «Проблеми животноводства» (1931–1938 рр.), «Тваринництво України» (від 1941 р.), «Цитологія і генетика» (від 1968 р.), «Зоотехнія», «Ветеринарія», «Генетика», «Молочное и мясное скотоводство» – із періодами видання від 1940-х до 2020-х років (Fasolia & Lypova, 2012).

У фонді широко представлені збірки наукових праць з проблем розведення, селекції, біотехнології відтворення сільськогосподарських тварин. Особливе місце займає міжвідомчий науковий збірник «Розведення і генетика тварин», який з ініціативи провідних учених став своєрідною енциклопедією галузі (70 випусків наразі).

Бібліотека має добре структуровану систему каталогів і картотек: алфавітний і систематичний каталоги, каталог зарубіжних видань, картотеки дисертацій, авторефератів, статей, неопублікованих документів, реєстраційну картотеку періодики тощо.

Протягом 50-річної історії Інституту бібліотека залишається провідним інформаційним відділом, що забезпечує інформаційно-бібліотечне обслуговування науковців, аспірантів, докторантів і фахівців. У своїй роботі бібліотека активно впроваджує інноваційні технології та сучасні методи обслуговування.

Із 1993 року в бібліотеці запроваджено автоматизацію бібліотечних процесів на основі ПЗ «Бібліотека 3.0», з 2007 року – АБІС «ІРБІС 32». Створено електронний каталог, тематичні бази даних та бази даних за окремими видами документів, що отримані бібліотекою. Автоматизовано процеси каталогізації, аналітичного розпису статей, створення списків нових надходжень, обробки літератури, друку карток, визначення авторських знаків.

З розвитком цифрових технологій ресурсна база бібліотеки значно розширилася. Електронний каталог, який містить понад 23845 записів, дозволяє здійснювати багатофакторний пошук за фаховими параметрами. Додатково створено ряд тематичних бібліографічних баз даних, зокрема: «Наукові публікації вчених Інституту (1975–2025)» – 8777 записів, що включає монографії, підручники, посібники, наукові збірники, матеріали конференцій, методичні рекомендації, нормативні документи тощо; «Дисертаційні роботи» – 234 записи; «Автореферати дисертацій» – 2698 записів; «Бібліографічні покажчики праць учених Інституту» – 5595 записів; «Велика рогата худоба. Породи» – 3329; повнотекстова база «Публікації вчених: науково-методичні видання» – 79 назв (Burkat & Boroday, 2008b).

У останні роки кількість користувачів бібліотеки становить близько 95 осіб, включно з науковцями, фахівцями, аспірантами, докторантами, книговидача – біля 4000. Обслуговування здійснюється як у традиційному форматі (читальна зала, абонемент), так і дистанційно.

Серед популярних послуг бібліотеки – міжбібліотечний абонемент (МБА), що забезпечує можливість отримання документів (оригіналів або копій), відсутніх у фонді бібліотеки, з інших установ. Також надається послуга електронної доставки документів (ЕДД), що значно розширює доступ користувачів до необхідної наукової інформації.

Інтеграція традиційних бібліотечних цінностей із новітніми технологіями дозволяє забезпечити стабільний розвиток бібліотеки як повноцінного науково-інформаційного центру в галузі тваринництва, генетики та аграрної науки загалом.

Бібліотека має читальний зал, каталог наукових і навчально-методичних видань, забезпечує відкритий доступ до світових інформаційних ресурсів та вільний доступ до мережі Інтернет. Організовано безкоштовний доступ до електронних ресурсів, що дає змогу ознайомлюватися з новітніми науковими публікаціями у відповідних галузях досліджень. До послуг користувачів – електронний каталог, власні бібліографічні та повнотекстові бази даних, а також доступ до міжнародної наукометричної платформи *Web of Science*.

У рамках проєкту *Research4Life* бібліотека отримала безкоштовний доступ до провідних світових електронних ресурсів, зокрема електронних книг, журналів, баз даних. Це створює додаткові можливості для вчених та аспірантів у проведенні наукових досліджень.

З метою інформаційного забезпечення науково-дослідної діяльності аспірантів, у бібліотеці сформовано електронну базу повнотекстових документів, яка охоплює актуальні наукові джерела з проблем розведення, селекції, генетики та біотехнології у тваринництві. До складу бази включено монографії, підручники, навчальні посібники та інші науково-освітні матеріали, що знаходяться у вільному доступі в мережі Інтернет. Відбір документів здійснювався з урахуванням наукової цінності, актуальності та відповідності тематичним напрямкам досліджень, що проводяться аспірантами. Формування такої бази спрямоване на підвищення якості підготовки наукових кадрів, розширення доступу до сучасних знань та сприяння академічній мобільності молодих учених.

Вагоме місце у бібліотечно-інформаційній діяльності посідає виставкова робота. Книжкові виставки є важливим інструментом презентації бібліотечного фонду, наукових досягнень Інституту та оперативного ознайомлення з новою літературою. У читальній залі постійно діє виставка «Наукові видання Інституту». Організуються тематичні виставки, присвячені ювілейним датам учених, міжнародним конференціям, науково-практичним заходам. Щороку готується підсумкова виставка «Наукові публікації вчених Інституту за звітний рік». Світлини виставок з описами систематично публікуються на сайті Інституту.

З урахуванням потреб користувачів, бібліотека реалізує комплексну систему бібліографічного інформування: від надання разових довідок до систематичного тематичного інформування, бібліографічних консультацій, підготовки інформаційних та тематичних списків літератури. Також здійснюється редагування списків використаних джерел відповідно до вимог ДСТУ 8302:2015 та міжнародних стилів цитування, визначення індексів УДК, авторських знаків. Індивідуальне інформаційне обслуговування надається 25 постійним абонентам. Проводяться консультації з користування платформами *Web of Science*, *Scopus*, *Research4Life*. Для аспірантів організуються навчальні семінари на теми: «Публікація наукових статей у міжнародних виданнях», «Використання інформаційних ресурсів у дисертаційному дослідженні». У 2020 році видано методичні рекомендації «Оформлення бібліографічного опису для списку використаних джерел» (відповідно до ДСТУ 8302:2015), а в 2025 році — методичні вказівки щодо використання інформаційних ресурсів у науковій діяльності.

Із 2010 року функціонує офіційний вебсайт Інституту, на якому створено розділ «Бібліотека». Тут представлено основні завдання, послуги бібліотеки, списки нових надходжень, публікації вчених за видами: наукові збірники, монографії, підручники, нормативно-виробничі документи, статті, список захищених дисертацій, документи обмінного фонду.

Інформування читачів доповнюється публікацією списків «Нові надходження», що включають книги, автореферати дисертацій, журнальні статті. Щорічно в межах курсів підвищення кваліфікації проводиться презентація наукових видань Інституту.

Бібліотека бере участь у підготовці видання «Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України». Надається допомога вченим у ство-

ренні та редагуванні бібліометричних профілів, проводиться аналіз публікаційної активності в *Google Scholar*, *Web of Science*, *Scopus*.

Діяльність бібліотеки спрямована на всебічне інформаційне забезпечення наукових досліджень, освітнього процесу та професійного розвитку науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти, що сприяє реалізації стратегічних цілей Інституту.

Важливим напрямом у забезпеченні ресурсного супроводу та реалізації довідково-бібліографічної функції бібліотеки є підготовка біобібліографічних покажчиків. Вони репрезентують науковий доробок установи та її провідних учених за певні періоди, сприяючи популяризації досягнень науки й формуванню цілісного уявлення про розвиток наукових шкіл і збереження інтелектуальної спадщини.

У межах цієї діяльності працівниками бібліотеки підготовлено та опубліковано 16 біобібліографічних покажчиків, присвячених вітчизняним ученим у галузі аграрної науки. Зокрема, вийшли видання у таких серіях:

«Академіки Національної академії аграрних наук», до якої увійшли покажчики:

Буркат Валерій Петрович (2009).

Гладій Михайло Васильович (2015).

«Члени-кореспонденти Національної академії аграрних наук»:

Єфіменко Михайло Якович (2017).

Полупан Юрій Павлович (2019).

«Біобібліографія вчених-аграріїв України»:

Професор Сірацький Йосип Зенонович (2011).

Професор Подоба Борис Євгенович (2016).

Окремо, поза серійною належністю, видано біобібліографічні покажчики, підготовлені співробітниками бібліотеки, що висвітлюють наукову діяльність таких учених:

Дзіцюк Валентина Валентинівна (2019),

Шарапа Григорій Семенович (2018).

Кругляк Андрій Петрович (2017).

Петренко Іван Петрович (2008) та інші.

Ці видання становлять важливу складову бібліографічного супроводу аграрної науки України, сприяючи популяризації наукових здобутків та збереженню біографічної спадщини провідних вчених галузі. Вони також мають значення для формування позитивного іміджу наукової установи, а також для підтримки процесів наукової ідентифікації та оцінювання наукової діяльності.

Висновки. Науково-технічна бібліотека Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН є важливим інформаційним підрозділом, який ефективно забезпечує науково-дослідну, освітню та інноваційну діяльність установи; бібліотека зберігає унікальний книжковий фонд, розвиває електронні ресурси, підтримує обмін інформацією з науковими установами України та зарубіжжя.

Перспективами подальшого розвитку бібліотеки є: активізація цифровізації фондів, впровадження сучасних електронних сервісів, створення цифрового репозиторію наукових публікацій вчених Інституту, розширення партнерства в національному та міжнародному науковому просторі, продовження формування фонду цінних галузевих видань, модернізація довідково-бібліографічного апарату з урахуванням сучасних інформаційних потреб користувачів.

REFERENCES

- Fasolia, V. I., Lypova, Yu. D. (2012) Naukova biblioteka instytutu rozvedennia i henetyky tvaryn NAAN – skarbnytsia naukovykh vydan iz problem selektsii silskohospodarskykh tvaryn [The Scientific Library of the Institute of Animal Breeding and Genetics of NAAS – A Treasure Trove of Scientific Publications on Livestock Breeding Issues] *Rozvedennia i henetyka tvaryn–Animal breeding and genetics*. Kyiv, 46, 31–33. [In Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/rgt_2012_46_13

- Istoriia stanovlennia ta osnovni napriamky diialnosti* [History of formation and main areas of activity]. (2008a). In V. P. Burkat, I. S. Boroday. *Narysy z istorii instytutu* [Essays on the history of the institute] (с. 310–320). [InUkrainian]. Ahrarna nauka. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=xh5CK_cAAAAJ&cstart=100&pagesize=100&sortby=pubdate&authuser=1&citation_for_view=xh5CK_cAAAAJ:zLWjf1WUPmwC
- Naukova biblioteka instytutu* [Scientific library of the institute]. (2008b). In V. P. Burkat, I. S. Boroday, *Narysy z istorii instytutu* [Essays on the history of the institute] (с. 475–479). Ahrarna nauka. [InUkrainian]. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=xh5CK_cAAAAJ&cstart=100&pagesize=100&sortby=pubdate&authuser=1&citation_for_view=xh5CK_cAAAAJ:zLWjf1WUPmwC

Одержано редколегією 03.07.2025 р.

Прийнято до друку 21.08.2025 р.